

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філологічних наук, професора, завідуючого кафедри теорії і методики української та світової літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Ткачука Миколи Платоновича про докторську дисертацію Матвеевої Тетяни Степанівни на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 - українська література.

У сучасну епоху функціонування науки про літературу міняються пріоритети про літературу, як це показує досвід Матвеевої Тетяни Степанівни, яка по-новому досліджує романний дискурс українського письменства другої половини ХІХ століття як метатекст, адже модель світу, жанрові трансформації набувають нових пріоритетів літературознавчого погляду.

Дисертантка, спираючись на Е. Мелетинського, стверджує, що літературний процес складається з етапів, зв'язки між якими можуть бути безперервними, очевидними, прихованими, міцними й менш стійкими, однак існують завжди, що забезпечується природою людського пізнання - гомоцентричною і хронологічною (процесуальною) за суттю. Нині на перший план виводиться не зовнішній об'єкт як єдиний чинник літературно-мистецького дискурсу, а сам текст як самодостатній виразник художньої палітри письменника, його рецепція, еволюція романістики, що є предметом студій більше як сто сімдесят років. Таким чином, відбувалося осмислення складної системи жанрових форм та розвиток роману цього періоду.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Загальним методологічним підґрунтям дисертаційної роботи Матвеевої Тетяни Степанівни є естетичний феномен дискурсу митця, роботи з історії та теорії літератури провідних українських учених, дослідників української та зарубіжної романістики: Івана Франка, Р.Голода, Д.Чижевського, О.Білецького, С.Ефремова, М.Ільницького, Т.Гундорової: Івана Денисюка,

Л.Сеника, А.Ткаченка, Р.Гром'яка, Д.Наливайка, Ю.Коваліва, В.Домбровського, В. Державина та інших.

Словом, у сучасному літературознавстві останнім часом виникла тенденція до наукової актуалізації історії української літератури, у нашому випадку романістики другої половини ХІХ століття крізь оптику нарративного дискурсу текстів українських митців, що розгортали романну конструкцію епосу, яка охоплює майже двісті років свого функціонування.

У цьому полягає *актуальність теми* дослідження Матвеевої Тетяни Степанівни, яка пропонує нове прочитання української романістики, як-от: «Чорна рада: Хроніка 1663 року», (1846, 1856 - 1857) Пантелеймона Куліша, «Люборацькі» (1862) А. Свидницького, «Хіба ревуть воли як ясла повні?» Панаса Мирного та інших. Було б добре, якби дисертантка звернула увагу на романну діалогію Бориса Грінченка: «Під тихими вербами», «Серед темної ночі», Агатангела Кримського, його роман «Андрій Лаговський» та інші.

Мета роботи - дослідити дискурсивну практику української романістики як однієї із фундаментальних проблем цієї доби, що потребує нових поглядів на роль і місце романного епосу першої половини ХІХ століття як феномена, цілісність жанрових моделей та трансформацій запропонованої моделі світу. Авторка запевняє, що така модель розглядається в таких аспектах: людина, час, простір. На її думку, цей підхід до вивчення літературних явищ є продуктивним, оскільки відкриває перспективу її бачення в діахронії та синхронії, становлення та розвитку української романістики, що дозволяє аналізувати в усій повноті естетичну парадигму романних утворень.

Чималий інтерес викликають базові теоретичні поняття роботи, особливості вивчення в історичній парадигмі жанру роману. Заслуговує на увагу прагнення Тетяни Степанівни окреслити своє визначення жанру роману. На її думку, роман це - своєрідний жанр, що представляє змістовно

твірні й формотворні елементи, які синтезують практично універсальну модель світу. На погляд Тетяни Степанівни, не вповні узгоджено терміновживання, за допомогою яких можна було би адекватно описати смислові, поетикальні особливості жанру, зокрема роману і його модифікацій. Поступово авторка висвітлює нові й нові жанрові ознаки роману. Зокрема, панорамне змалювання світу, багато проблемність, «густонаселеність» персонажами, розгалуженість сюжетики, ускладненість композиції.

У розділі жанрові ознаки роману авторка влучно виділяє прикметні ознаки, адже діапазон широкий - від визначення роману четвертим літературним родом до окреслення формотворних елементів. У цьому плані було висунуто тезу про контроверсійність роману, тематичний діапазон, ідейне спрямування, пафос твору, образну систему. Дослідниця веде мову про прийом контроверзи, що є жанрово універсальним явищем (як вона підкреслює, за винятком пасторальних або урочистих жанрів). Слушно дослідниця стверджує про так звану «універсальність» роману, що її запропонував В. Днепров, оскільки будь-який жанр по-своєму універсальний, адже він фіксує буття в множинності проявів, але відрізняється при цьому ступенем сконцентрованості, прямою висловленою думки. Звичайно, можна виділити й інші жанрові різновиди роману, як-от: роман з екстенсивним сюжетом, описовим, що демонструє ланцюг послідовного розгортання подій, об'єднаних мотивом пошуку, випробування, подорожі. Є органічні романи, в яких сюжет розвивається адекватно розвиткові соціальних, психологічних, ідейних та побутових стосунків між героями чи героєм і середовищем, отож всі події тут детерміновані, витікають одна за одною; у такому романі поєднується виразність з винахідливістю, умовністю. Доречно дисертантка виділяє екстенсивний та інтенсивний роман, принципи зображення у ньому людини й світу.

Нагадаємо, що український дослідник Дмитро Затонський стверджував, що роман XIX століття і до середини XX століття був, за його термінологією, відцентровим, панорамним, але центрогеройним, дія у ньому розвивалася довкола персонажа, з кожною сторінкою ширше і ширше розгорталася картина суспільного буття, зв'язку героя і суспільства.

Тому монографічна праця Тетяни Степанівни Матвеевої є *актуальною* і важливою, в якій по-новому розглядається проблематика романного епосу доби як оригінального явища в культурі українського народу, що охоплює широке коло питань і засвідчує художню потужність й естетичну неповторність романів українських митців.

Позитивної оцінки заслуговує постановка проблеми та шляхи її розв'язання, структура роботи. Дисертантка спирається на широку теоретико-методологічну основу дослідження, ввела в науковий обіг архівні матеріали, що стосується творчості романістів першої половини дев'ятнадцятого століття. Це дало можливість дисертантці комплексно й системно висвітлити дискурсивну практику таких митців, як-от: Пантелеймон Куліша: «Чорна рада: хроніка 1663 року» (1846); 1858 - 1857 «Люборацькі» (1862) (Анатолія Свидницького) та інші. Доречно авторка з'ясовує жанрово-стильову організацію текстів у річищі антропоцентризму авторів дискурсу, акцентуючи увагу на гуманістичних вимірах людини.

Згадана парадигма спрямована на докладне висвітлення малодосліджених романів українських письменників та своєрідності епічних творів, що їх розглядали ще Іван Білик, Василь Горленко, Михайло Драгоманов, П.Житецький, М.Костомаров, Іван Франко та інші. Позитивної оцінки заслуговує такий аспект праці, як ґрунтовний розгляд дослідницею української романістики другої половини XIX століття - унікальне мистецьке явище в європейському літературному процесі. Це дало можливість авторці висвітлити неповторний фікційний світ українського роману.

Актуальність дисертаційної роботи полягає в тому, що авторка в роботі порушила питання, які довгий час залишалися поза полем зору літературознавців, а саме: еволюційні аспекти розвитку романістики; дослідниця окреслила шляхи розвитку романного жанру від доби античності до теперішніх часів. Заслуговує уваги моделювання закону традицій і новаторства, який, каже Т.С. Матвеева забезпечує тяглість, принципову нерозривність літературного процесу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше в українському літературознавстві у річищі сучасної методології здійснюється комплексне дослідження творів таких митців української романістики другої половини XIX століття, як П.Куліша, Панаса Мирного, Осипа Маковея, В. Левенка, Івана Семеновича Нечуя-Левицького, Агетангела Кримського, Івана Франка, М.Чернявського та інших», Ольги Кобилянської, твори яких постають як метатекст, своєрідна модель світу й людини. Здійснено літературознавчий аналіз художніх творів, що зумовило широкий теоретичний контекст дослідження.

У роботі обґрунтовано поняття «метатекст», що модернізує й оновлює науковий потенціал студій Тетяни Степанівни Матвеевої, а також термін «локальний текст». Серед важливих наукових досягнень відзначаємо новітнє оперативне поле дослідження, що охоплює «жанрову матрицю (суть) роману як всеохопність світових складників (часу, простору), стереоскопічність «я» людини, пізнаваних як не застигла глобальність дослідження.

З цього випливає **практичне значення** роботи Тетяни Степанівни Матвеевої, яке полягає в тому, що матеріали дисертації можуть бути використані при викладанні історії української літератури у вузах, зокрема одержані результати праці можуть бути використані при читанні курсів з історії української літератури, спецкурсів, проведенні семінарів у вишах, а також на уроках української літератури та позакласній роботі з учнями в

середній школі; для написання монографій, підручників та посібників для вищих та середніх навчальних закладів.

Важливим для науки про літературу є те, що вперше у вітчизняному літературознавстві до наукового обігу введено чимало художніх текстів романістики, які, збагачують науковий потенціал для дослідників романів та читачів.

Отже, дослідження Матвеевої Тетяни Степанівни становить собою чітку і логічну розвідку, створену за поєднанням декількох тематичних площин: суспільно-історичної разом з соціальною, культурологічної та психологічною - з екзистенційним та метафізичним виявом творчості окремих митців слова. Співвідносність художніх творів саме за таким принципом дало змогу визначити авторці основні смислові концепти дослідження романів, відобразити власний науковий погляд на проблему функціонування української літератури XIX століття. Ці спостереження є влучними і переконливими. У контексті українського літературознавства важливим аспектом є те, що в умовах буття українського мистецтва слова в умовах бездержавності та ідеологічної диктатури творилася література, в якій роман посідав одну з провідних позицій, що й доводить Матвеева Тетяна Степанівна.

Дослідниця обґрунтовує теоретичні поняття «текст», «метатекст», «дискурс», «модель світу» та інші, під кутом зору яких описує українську романістику другої половини XIX століття як універсальну модель світу. Тетяна Степанівна відкидає бахтінську теорію діалогізму, а трактує авторську свідомість як таку, що моделює другу реальність, імітує в образах її різні, зокрема й антитетичні прояви, як «внутрішній» діалог автора зі своїм «я», що виникає через невідповідність реального світу уявленням про нього. Відтак робота тяжіє до помітного логоцентризму, що з одного боку суперечить інтертекстуальному підходу до літератури, а з іншого боку призводить до непереконливих зіставлень, наприклад роман «Хіба ревуть

воли, як ясла повні?» Панас Мирного та І.Білика та «Огні горять» М.Яцківа відносяться до однієї моделі.

Відзначимо, що дисертаційне дослідження Т.С. Матвеевої збагачує методологію дослідження романів, але авторка роботи майже оминає нарративний аналіз текстів. У роботі аналізується багатоголосся роману, голоси автора й персонажів, говориться про персонажний центр, та монологічний тип свідомості тощо. На наш погляд, робота виграла б від залучення термінологічного апарату теорії розповіді, зокрема вище зазначенні аспекти розроблені в концепції фокалізації, точки зору Ж.Женетта.

Досліджуючи антропоцентризм у романістиці, дисертантка використовує характеристику романного дискурсу в парадигмі доцентровості/відцентровості. При цьому незрозумілим є твердження про відцентровість «Борислава сміється» І.Франка. Адже головний герой залучений до масштабних соціально-класових експериментів, як і у романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного та І.Білика, який авторка вважає доцентрово/відцентровим. Роман Франка у цьому відношенні центрогеройний, дія в ньому розвивалася довкола героя у зв'язку з суспільством.

Узагальнення, здійснені до основних структурних одиниць роботи, є аргументованими і доведеними численними прикладами, зокрема функціонування романів в українській літературі, які дисертантка залучила до об'єкту вивчення. При цьому цікавими і обґрунтованими є принципи розташування художнього матеріалу в цілому, композиційні плани текстів, залученні до аналізу широкого фактичного матеріалу.

Наші зауваження не применшують цінності дослідження Тетяни Степанівни, яке є переконливе й обґрунтоване.

Вважаємо, що її дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України

від 24. 07. 2013 р. № 567, зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19.08.2015 р».

Доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії і методики
української та світової літератури Тернопільського
національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

М.П.Ткачук

12 травня 2017 року